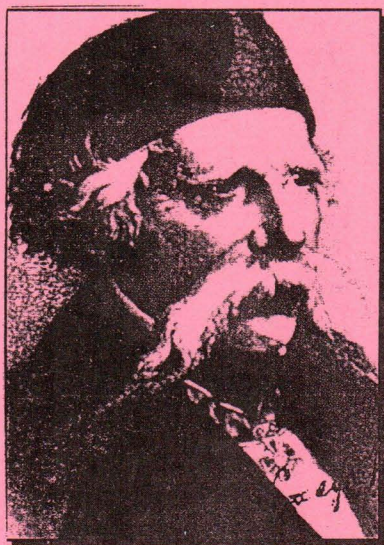


Одбор за стандардизацију српског језика

КАРТОТЕКА
ЈЕЗИЧКИХ НЕДОУМИЦА



*јарошковић
Павле*

Београд, јул 1999. године

Одбор за стандардизацију српског језика

**КАРТОТЕКА
ЈЕЗИЧКИХ НЕДОУМИЦА**

Београд, јул 1999. године

СТРУКТУРА КАРТОТЕКЕ ЈЕЗИЧКИХ НЕДОУМИЦА

I	Општејезичке недоумице	1
II	Фонетика и фонологија	3
III	Акцентуација	5
IV	Лексика (с морфологијом и творбом речи)	6
	— Избор речи (стилски необележене речи, архаизми, варваризми, дијалектизми, позајмљенице, туђице, интернационализми)	
	— Морфологија	
	— Творба речи	
	— Терминологија	
	— Етимологија и ономастика	
V	Правопис (с интерпункцијом)	12
VI	Синтакса	15
	— Синтагма	
	— Реченица	
	— Слагање речи	
	— Ред речи	
	— Употреба падежа	
	— Употреба времена	
	— Употреба осталих глаголских облика	
	— Фразеологизми	
VII	Стилистика	21
VIII	Недоумице у превођењу	26

I. ОПШТЕЈЕЗИЧКЕ НЕДОУМИЦЕ

Ових је недоумица много, и стварних и привидних, и реалних и виртуелних, мада је, претпостављамо, за многе чланове Одбора једна сасвим рашчишћена: док се учење језика и књижевности у основној и средњој школе не раздвоји у засебне предмете, језику ће се и даље лоше писати.

1. Одбор је једну од њих одбио, прогласивши се на самом почетку, и пре оснивања, ненадлежним за њу. Зато је и овде остављамо по страни. Реч је о недоумици — да ли је *пожељно уопштити екавицу у целокупноме српском језичком стандарду* или је *неизбежно задржати заувек двоструки (изговорни и исписни) српски језички стандард, екавски и ијекавски*. Кад је посреди другонаведена синтаagma, она која почиње речју *неизбежно*, у науци о језику свако је озбиљан мислио да се то питање уопште не поставља, тј. у разговорном стилу и у језику књижевности пожељно је и неизбежно супостојање и екавског и ијекавског изговора и исписа за вечита времена. После оснивања Одбора за стандардизацију српског језика, свако о тој дилеми може лично мислити и говорити шта хоће, али она неће бити предмет колективне процене Одбора и његових радних тела. Једноставно, то питање скинуто је с дневног реда текуће историје, а наше није да погађамо хоће ли га актуелизовати која друга или каква друкчија историја.

2. Ни питање избора писма није на дневном реду. Наша културна историја изабрала је била само *ћирилицу*. Година 1918. донела нам је и *латиницу*. Потоња је, очигледно, преживела слом југословенске идеје, и није задатак Одбора да потеже дилему између "пуноправности" и "равноправности" двају писама који живе у српском језику, што је отвара само један од четири устава који се баве српским језиком и његовим писмима.

Одбор је ипак одређен у једном: примарно писмо језичке културе на српском говорном простору, осим ако ко моћан не одабере какав други курс, мора остати *ћирилица*, и то барем дотле док је једино писмо остатка православног дела словенског света такође — ћирилица. Ово питање не би смело бити обележено политичким чаркама и идеолошким конјунктурама чији би протагонисти били склонили играти се погубног раскида континуитета и непоправљивог раздвјавања смисла што уједињује прошлост, садашњост и будућност не само "на овим просторима" него и глобално, упркос свим универзализмима, мондијализмима и скуменизмима носилаца новог поретка.

Ако проблем сузимо на писмо у школској употреби, састављачима ове картотеке чини се да није нужно инсистирати на наизменичној употреби двају алфабета у писменим задацима из српског језика, али упутно је на завршном и матурском испиту дати предност ћирилици, јер је реч о некој врсти службене употребе, о документу.

3. Творци *Слова о српском језику* злоупотребили су и невоље наведене у тачкама 1. и 2, а отворили су и дилеме које је на Балканском полуострву, више него било где у Европи, развејао 19. век, изједначајући веру и нацију упркос језичком уједињавању средишњег дела нашег полуострва. На крају 20. века ново је само то што је на том подручју и трећа вера (ислам), која начелно не држи до етничких разлика ни кад су оне крупне (нпр. Турци и Курди), произвела "своју" нацију, назвавши је Бошњацима. Њима су распад српско-хрватске језичкоконвергенцијске илузије, природна ратног сукоба у БиХ (1992–1995. г.) и његов дејтонско-париски расплет "придружили" *босански*, а не *бошњачки*, назив језика.

Тај назив, *босански*, стоји с ону страну сваког легитимитета, што је Одбор уочио и на то, у оквиру својих моћи, реаговао препоруком, садржаном у Одлуци бр. 1, да је он неприхватљив за српски језички стандард, без обзира на то шта се иза њега скрива. — трећа варијанта бившега српскохрватског стандардног језика, варијанта српскога језичког стандарда, с обзиром на његову дијалекатску основу, или нешто треће. Тек, Одбор се није бавио нити има смисла да се бави питањем статуса тог идиома, а још мање питањем његовог постојања или непостојања.

Одбор би се могао позабавити стандардизацијом једнога од истонародних *кетика* (*шиптарски*, *арбанашки*, *албански*, *арнаутски*), али се већ сада може рећи да препоруку не би смео добити онај који је био наметнут 1967–1968. године.

Хладнокрвно процењивање даљег развоја социolingвистичких прилика на "овим просторима", лишено сваке брзоплетости или усплахирене политичке конјунктуре, задатак је који Одбору, без икакавих дилема, намеће историјско искуство језичка политике у будућности. Разуме се, Одбор ће бити важан чинилац језичке политике, али није, нити може бити, једини. u m

4. Развој прилика у правописној а сутра можда и у општејезичкој сфери вратио је на дневни ред дилему око тога да ли нам треба она културноисторијска мисија коју од 1826. године врши Матица српска, чије је седиште у Новом Саду, "завичајном лежишту српске културе и духовности", како је изјавио недавно један од три министра културе на говорном простору српског језика ("Политика", 23. 1. 1999, 13).

Приликом свог оснивања, у члану 5. *Пословника*, Одбор је потврдио своју приврженост Матициној мисији, не признајући јој монопол, јер се, како стоји у тој тачки Пословника, "кад је то у интересу језичке стандардизације, Матици (...) могу, као кооперанти или суорганизатори, односно као суиздавачи, придружити и други оснивачи, односно друга правна лица". Ако се догоди да неко у Немачкој, Аустрији и Швајцарској оспори улогу коју на говорном простору немачког језика игра име *Duden*, што је заштитни знак Библиографског института и фирме Брокхаус д. д. (Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG), можда ће бити логично да се и говорни простор српског језика одрекне Матичине мисије. А дотле Одбор не би смео допустити да се на то пристане. Та дилема може бити виртуелна, привидна, али не и реална, стварна.

5. Приређивачи ове картотеке, задужени на седници Одбора од 4. децембра 1998. године да је сачине и поднесу на верификацију Комисији за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, у складу с тачком 9. Програма рада Одбора у раздобљу које је пред нама, — узимају слободу да понуде на разматрање члановима Одбора, његових комисија и његових оснивача једну давнашњу недоумицу: *је ли корисно да се у основним и средњим школама, у све три наше републике, под називом предмета српски језик скрива много више књижевности, домаће и стране, неголи самога тог језика.*

Ценећи књижевност више него иједну другу уметност, приређивачи, и због свог образовања и због положаја коју књижевна уметност има и у културној историји и у културној садашњини, а не само због њене пупчане везе с језиком, — мисле да би без журбе, негативне политизације и запенушале услахирености, *језичку обуку требало одвојити од књижевноуметничке*, али не тако да се било шта раскида, а камоли укида, било у језику било у књижевности. Најављена реформа образовања могла би се такође позабавити овом недоумицом.

II. ФОНЕТИКА И ФОНОЛОГИЈА

1. Хоће ли *основе српске стандардне фонологије*, које припрема проф. др Драгољуб Петровић, члан Одбора за стандарлизацију српског језика, обухватити изговор и акцентуацију позајмљеница и страних властитих имена? Може ли проф. Петровић дати одговор на то питање већ сада?
2. Код глагола с префиксима *пре/прије* и *пред* рефлекс јата редовно је [e] — и у екавском и у ијекавском изговору: може ли се [e] уопштити и код именица с истим префиксима, где је сада чест

дублетизам *е/ије?* Евидентираном смањивању двојстава у стандардном језику, што се не мора нужно односити на његов књижевноуметнички стил, морала би претходити расправа у стручним круговима у Републици Црној Гори и Републици Српској.

3. Какав је став Одбора према ијекавским *топонимима, хидронимима, антропонимима* и другим *-онимима* на екавскоме изговорном подручју, и, обрнуто, према екавским *-онимима* на ијекавском изговорном подручју? Ако је тај став позитиван, — може ли се он уопштити тако што би се, у сарадњи са секретаријатима за законодавство и заводима за картографију, обезбедило озваничење тога позитивног става? Нормирани су на пример ликови *Власотинце* и *Предејане*, што је исправно ако се опредељујемо за морфолошку изворност. То се вероватно десило и без сарадње законодаваца и језикословаца, која је преко потребна, утолико пре што, у Србији, постоји *Закон о територијалној организацији и локалној самоуправи*, у којем су пописана сва насељена места. У њему је и *Босилеград*, потпуно легитиман у бугарском језику. Је ли и у српском?
4. Пошто се показало да једначење по звучности — од којег у правопису нисмо имали нарочите користи, а њему се страна властита имена одупиру — не може издржати апсолутистичку владавину (у последње време у питање га доводи *Мобтел*, тј. *Mobtel*). — може ли Одбор, макар делимично, исправити непожељни апсолутизам одвајајући, макар унеколико, оно што је свугде по свету одвојено, — фонетику и фонологију од (орто)графије?
5. Ако се у другим словенским језицима уважава неизбежно системско двојство предлога *с(а)* и *к(а)*, — можемо ли то разликовање уопштити на начин који је примењивао Вук Караџић, мада ни он у томе није био доследан? Зар образац није јасан: *са* је обавезно само испред *с, з, ш* и *ж* (*са сестром, са зетом, са женом, са шураком*)? Краћи лик предлога *с* пише се и испред звучних сугласника (*с голубом, с Душаном, с Његошем* итд.), с тим што се изговара [з] уз звучне сугласнике који имају беззвучне парњаке, али не и [ш] на пример уз [њ] као у неким дијалектима [ш њим]. Међутим, Митар Пешикан рекао је једном приликом да он облик *са*, поред случајева који су овде наведени, употребљава и испред речи које почињу вокалом. Таквој употреби склон је и Иван Клајн, из еуфонијских разлога ("са испитом" њему звучи лепше него "с испитом"). Стога норму у овој ствари треба пажљиво одмерити.
6. Ако желимо јединствен стандардни језик, треба insistирати на фонолошким решењима (уз помоћ морфологије и ортографије) што чувају функционалне разлике које обезбеђују веће лексичко и семантичко богатство (*ожив[ј]ети : оживити, поцр[и/и/њ]ети : поцрнитити, пожут[ј]ети : пожутити* итд.). Неизбежна и пожељна

двојства морају остати, али не и она која не доносе богатство, него несигурност (спасти/спасити : спасавати/спашавати; осим : сем; добијати : добивати; срећан : сретан; дат : дан; искоришћен : искориштен; орман : ормар и сл.). Потребно је истражити све нефункционалне дублете и предложити њихово смањивање или "укидање" у језичком стандарду!

Фонетско-фонолошке ситнице

1. Прецизирати статус поетских архаизама **гроце** (са слоговним р) и **криоце!**
2. Слоговно или неслоговно **р** у **умро?**
3. **Кафа** или **кава?**
4. Могу ли се допустити облици **ињекција, коњугација, коњунктура?**
5. Могу ли се допустити консонантске групе у везама као **с птицама, к школи?**
6. О дублетима типа **убијен / убивен, добијен / добивен**. Шта је са случајевима типа **надувен?**

III. АКЦЕНТУАЦИЈА

1. Када можемо очекивати готовост за штампу акценатског речника српског језика? Може ли се порадити на томе да истовремено буду спремни **акценатски речник** и **основе фонологије?** Хоће ли тај акценатски речник полазити од оних одредница које се нађу у *једномном речнику* стандардног језика? Хоће ли тај речник, поред пописа досад уважаваних акценатских дублета, садржати и "пропис" за оне акценте којима се даје предност?
2. Какав је став Одбора према преношењу акента на проклитику?
3. Је ли прихватљива констатација, која се неретко чује, да је завршен процес "умирања" поста акценатских дужина? Може ли се утврдити еластична норма, која би прихватила постојеће дужине али би допустила факултативност у већини случајева?
4. Какав је став Одбора према страним акцентима, нарочито француских речи, на последњем слогу не само властитих имена него и одавно прихваћених позајмљеница? Последњих година нарочито су спортски извештачи на радију и телевизији уобичајили

да изговарају "ОлимпијаКОС", "у ПанатенаиКОСу" и слично, што јесте грчки акценат али је код нас потпуно неоправдан.

5. Може ли Одбор штогод учинити — и пре објављивања основа фонологије и описно-прописног акценатског речника заснованог на Вук-Даничићевој акцентуацији — да се припреми терен за стварно предавање акцентуације у школама свих ступњева? Могу ли се израдити регионални приручници не само за акценат него и за отклањање фонетских и граматичких грешака?
6. Може ли Одбор препоручити заводима за уџбенике да се у настави акцената штедро користе електронска помагала (аудио и видео касете, компактни дискови и це-де ромови) пошто је очигледно да многи наставници/професори српског језика нису кадри предавати ни безазленије језичке дисциплине, а камоли акцентуацију?

IV. ЛЕКСИКА (С МОРФОЛОГИЈОМ И ТВОРБОМ РЕЧИ)

1. Остаје ли Одбор и у погледу препорука које се тичу избора речи у стандардном језику одан оном моделу стандардизације који је прихваћен у првој одлуци Одбора, изложеном после образложења треће препоруке у тој одлуци? Претпостављамо да, у складу с тим моделом, не би било прихватљиво настојати да се шире и јачају лексичке убице (нпр. сипати уклања лити и точити; одложити онемогућује одгодити, проглашавајући га кроатизмом; превазилази се све па и оно што се може надићи/надилазити, савладати/савлађивати, превладати, пребродити, премостити, застар(ј)ети/застар(ј)евати и сл.).
2. За које се све *детерминативне ознаке* опредељују редактори једнотомног речника, при чему се подразумева да ниједна таква ознака (*арханзам, варваризам* и сл.) неће указивати на апсолутну дисквалификацију, чак ни онда кад се јасно указује на лексику која је стилски обележена, што значи да ће огромна већина лексичких одредница имплицитно сведочити о "безбојности просека"?
3. Правих и потпуних синонима у стандардном језику нема. Ако се појаве, они су привремени. Свесно или несвесно, говорна заједница даје предност једнима над другима, тако да једни изрази бивају "безбојно просечни", а други "стиљски маркирани" или "архаични". Може ли проф. Иван Клајић указати на лексичке снопове који сведоче о изложеним карактеристикама појединих синонима, чак и онда кад би се они могли обележити као *истозначнице* (нпр. *прилози за време*: понекад, гдекад, кадикад, каткад, погдекад, кадшто, покадшто — имају [готово] истоветно значење, али је само првонаведена лексема стилски неутрална;

истозначнице су и увек, вазда, свакад и свагда, али је само лексема увек стилски неутрална; у склопу истозначних лексема и синтагми најзад, на крају, напослетку, напокон и најпосле само су последње две одреднице стилски маркиране)?

4. Хоће ли став Одбора бити да се, с обзиром на синтетички карактер српског језика, препоручују *несинкретички ликови косих падежа* када постоје и *синкретички* (нпр. с *радошћу*, а не с *радости*; *одредаба* и *наредаба*, а не *одредби* и *наредби* у генитиву плурала; *двају*, *трију*, *четирију* и слично уместо аналитичких ликова, честих у публицистичком стилу [нпр. односи две земље уместо синтетичког лика *односи двеју земаља* или *односи међу двема земаљама*)? Карактеристични су примери појединих речи код којих се у генитиву множине јављају чак три лика (*мајки*, *мајка*, *мајака*; *бројка*, *бројки*, *бројака*). Је ли могуће стандардизовати само један од њих?
5. Зар не би било пожељно размотрити могућност да се препоручи редовна употреба апелатива *госпођа* уз задржавање "мушког лика" страних женских имена и/или феминизација таквих имена, поготову кад она имају одавно посрбљене домаће еквиваленте (*Сузан[а]*, *Брижит[а]*, *Катарина* за *Кетрин* и сл.)?
6. Немар према стандардном језику или неразумевање његове природе изазвали су многа упрошћавања о којима говори и професор Живојин Станојчић у својој прилози књизи *Српски језик на крају века* (Београд, 1996). Ти процеси, оцењивани и позитивно у описним граматицама књижевноуметничког стила, довели су или доводе до тога да упитно-односни прилози где, куда и камо буду свођени на где, да се предлог код стане све више појављивати и уз глаголе кретања (изузимајући добро разлучене изразе [*био сам*] код куће, али [*идем*] кући)! Хоће ли Одбор подупирати или ће обеснаживати те морфолошко-синтактичке процесе?
7. Хоће ли професор Иван Клаји, пишући студију о творби речи у српском језику, указивати на предност једних твореница над другима, не "скривајући", разуме се, ни оне творбене ликове засведочене у књижевноуметничком стилу?
8. Може ли проф. Иван Клаји из свога изванредног описа развојних путева српске лексике у раздобљу 1945–1995. године излучити оне лексеме које заслужују стандардолошку предност (у књизи *Српски језик на крају века*) или, прецизније, у својим годинама објављиваним *описима* актуелних српских књижевно-језичких прилика, кад их буде прерађивао или допуњавао, на одговарајући начин водити рачуна о *прописима*?
9. Терминологија је најбољња тачка српскога језичког стандарда. Може ли се просветним властима у свим трима

републикама на говорном простору српског језика уверљивије указивати на то да би било крајње неопходно, макар у раздобљу од наредних десет година, *основати засебно одељење у (једином) Институту за српски језик* које би се бавило искључиво термилошким питањима језичког стандарда? Шта Одбор може урадити да се свест о тој неопходности на свим катедрама за српски језик дигне на највишу раван? Би ли се, у сарадњи са заводима за уџбенике, могли изградити школски термилошки речници појединих предмета који се предају у основној и средњој школи? Можда би требало почети од српског језика и математике!

10. Могу ли и **Ономатолошки прилози**, чији је број већ импозантан, убудуће држати на уму (више него досад) стандардолошке импликације нашега ономастикона без супротстављања индивидуалним правима грађана?

Морфолошко-творбене ситнице

а) Именице

1. Вокатив једнине једнак номинативу — код којих именица?
2. Вокатив једнине мушког рода на -е : -у?
3. Могу ли се ипак допустити облици као **Крушевцем, пријатељем, Андрејем**, иако сеprotиве правилу о -ом кад је у последњем слогу основе вокал е?
4. Које све именице могу имати -ом (**пешкиром, престижом**) иако у последњем слогу основе не стоји е?
5. Статус архаизма **дне**, посебно синтагми као о **Видову дне**? Исто тако, треба се осврнути на архаизме **коњма** и **у гости**, као и на поетске архаизме **ноћца** и **крвца**.
6. Код којих именица на тврде консонанте множинско проширење **ев** (а не **ов**) представља једину допуштену могућност, а код којих постоји и факултативна варијанта са **ов** (**курсеви, носеви, шутеви — млазеви, мразеви** итд.)?
7. Статус множине **акта, пакта, документа**?
8. Да ли само **гостију, прстију** или и **гости, прсти**?
9. Питање деклинабилности и конгруенције именице **доба**?
10. Облик и промена именице **тле / тло**?

11. Генитив множине плећију, прсију?
12. Прецизирати статус архаизама небеса, чудеса!
13. Промена именице уво (из ува или и из увета?) или само лик ухо?
14. Множина дрвета или само колектив дрвеће?
15. Статус множине каменови (камени) уз чешћи колектив камење?
16. Номинатив кћи / кћер, мати / матер?
17. Објаснити зашто је одељење а летење! Разлика између белења и белења?
18. Множина од именица типа пуце, туце?
19. Промена облика **Крчмаре, Жабаре**. Можда објаснити како је дошло до ситуације на терену типа: **Мало Крчмаре у Малим Крчмарима!**

б) Придеви

1. Нови место нов (Добили смо нови план)?
2. Синтактички место синтаксички)?
- 3. Шта са придевима мајчин / материн (статус овога другог)?

в) Заменице

1. Је ли још увек употребљив генитив множине свију?
2. Ширење употребе заменице овај место тај?
3. Шта са архаизмима типа **Бог с нама био, Бог с вама био**?

г) Бројеви

1. Питање променљивости кардиналних бројева 2, 3 и 4 (и да ли уопште име потврда за променљивост другог дела у бројевима 22, 23, 24 и другим двоцифреним бројевима)?
2. Питање промене бројева двоје, троје и, нарочито, четворо?

д) Глаголи

1. Статус и употребљивост имперфекта (по глаголима и по глаголским лицима)?
2. Формација потенцијала: дошли бисмо / дошли би?
3. Разговарало се / Разговарано је?
4. Временска вредност облика пасива и називи пасивних облика?
5. Грести / гребати?
6. Затечем / затекнем, речем / рекнем?
7. Донесох / донех?
8. Затрети / затрти, прострети / прострти?
9. Донесавши / доневши?
10. Црести / црпити?
11. Дупсти / дубити?
12. Спасти / спасити (и спасавати / спашавати)?
13. Врћи (жито) / врећи / вршити?
14. Ткам / ткем / чем (3. лице множине тку / ткају / чу)?
15. Део / денуо?
16. Увенуло / увело?
17. Тип дремљем, сишем, сипљем — статус и тачан списак глагола о којима је реч?
18. Императив разумеј, умеј, доспеј?
19. Статус облика као дадем, знадем, имадем?
20. Треће лице плурала презента даду / дају?
21. Компаратив глагола волети (волији Стевановић I 358)?
22. Заспим, заспем?
23. Стајати / стојати?

24. **Бројати / бројити?**
25. Уз глагол **денути** (део / денуо) погледати и глаголе типа **клекао / клекнуо, посегнуо / посегао, стегао / стегнуо, сагео (сагнуо)?**
26. **Ући / уљећи (унићи)?**
27. **Сићи / саћи, изићи / изаћи?**

ђ) Творба речи

1. **Датовати / датирати?**
2. **Прскавати** (Стевановић I 356)?
3. **Преплетати / преплитати?**
4. Имперфективизована творба од **закачити / закачињати?**
5. Статус придева **очни / очнићи ... очин / очев, воловски / вољујски?**
6. Шта са "варијантама" у творби придева типа **мачећи / мачији, кучећи** (има ли друге могућности)?
7. Статус дублета **кућни / кућевни / кућански; братов / братски; синов / синовљев / синовски?**

Лексичке и синтактичко-семантичке дилеме

1. **Убрзан** место брз и сл.?
2. **Папир** "документ, текст, писмени предлог"?
3. **АИДС / сида?**
4. **Плејоф** — завршница? доигравање? доигра као предигра?
5. **Фајнал фор** — финална четворка? завршна четворица?
6. **Плејмејкер** — градитељ игре?
7. **Поентирати** — постићи поен (у кошарци)?
8. "Демонстрант који протестује против нечега" — још једно значење речи **протестант?**

9. Шта значи **инсерт**?
10. Да ли је **варваризам "варварство"** ?
11. **Упознао** га је да ...?
12. Шта значи **беспризорни**?
13. Може ли се **гранатирати** из ваздуха? Има ли изгледа за то да се сузбије новинарско значење речи **граната** (према енгл. и фран. **grenade**), у којем би било нормално очекивати само давнашњу позајмљеницу **бомба**?
14. Професор Ивић је мислио да дилему **синтаксички : синтактички** треба рашчистити у корист другог лика (попут **пракса : практички**, **профилактика : профилактички** и сл.). Лик синтактички зато и стоји у овој Картотеци.

V. ПРАВОПИС (С ИНТЕРПУНКЦИЈОМ)

1. Може ли Матица српска, макар приближно, указати на то кад би се могло очекивати *допуњено* издање научно-универзитетске верзије *Правописа српскога језика* (Нови Сад, 1993 [1994]), допуњено са 1500 нових прилога *Речнику уз Правопис*, што је наговештено 1998. године?
2. Када би двојица живих приређивача научно-универзитетске верзије Правописа могла приступити његовој рестилизацији, која би га ослободила од терета што га он носи због недовољно дефинисаних социolingвистичких прилика у којима је настајао?
3. Може ли се отворити расправа у Комисији за праћење и истраживање правописне проблематике о изменама правописне норме које би било неопходно извршити бар до 2010. године, тако да добијемо друго, *измењено и допуњено, издање Правописа*?
4. Хоће ли се у новом издању Правописа, допуњеном и измењеном, приступити смањивању броја дублета и недвосмисленijем указивању на боља решења кад се дублете и морају подносити?
5. Мада многе дублете нису само правописно питање, све се оне очитују и у правопису. Може ли, с тим у вези, научно-универзитетска верзија Правописа донети макар само сажетак српске лингвистичке терминологије, укључујући и решавање питања рода појединих термина (нпр. *оних умрежених у систему фонема, морфема, лексема, семантема, графема, синтагмема, синтаксема, фразема* и сл.) фиксирајући предност *женског рода*?

6. Jedna od bolnih tачака интерпункције *јесте погрешња, исправна и алтернативна употреба запете*. Може ли један закључак Одбора бити посвећен систематској, прегледној и опсежној обради ове теме? Нарочито се запише око неразликовања апозитивних, које траже упарене зарезе, од атрибутивних клауза, које искључују запете.
7. Код многих угледних аутора различних струка влада необавештеност или уздржаност кад је посреди *алтернативна употреба сличних интерпункцијских знакова*. Зато уопште не употребљавају парентетичке црте и заграде, које обезбеђују различит степен издвојености од основног тока мисли (*највиша издвојеност* дигресивног типа сугерише се помоћу заграда, *средња* помоћу црта, а *најмања* помоћу зареза, чија евентална густина управо намеће употребу алтернативних знакова сродног значења). И у овом случају била би пожељна препорука Одбора илустрована бројним примерима.
8. Писање кратких *фуснота* у заградама већ се одомаћило, нарочито кад су посреди библиографски подаци, али многим ауторима није јасно да је у загради могућ и шири дигресивни дискурс, који се увек завршава тачком пре завршене заграде. И овде би била пожељна препорука снабдевена неколиким примерима.
9. У досадашњим правописима није нормирана употреба наводника за дуже текстове, оне од више пасуса. У већини страних језика у таквом случају сваки пасус почиње наводником, а само се последњи и завршава наводником. Мислимо да би такав пропис требало усвојити и код нас, јер, ако се наводник ставља само на почетку и на крају текста, читалац лако губи из вида да је посреди цитат.
10. *Полунаводници* се ретко срећу и у научном, а камоли у публицистичком и административном регистру. Модерна компјутерска техника унапређује могућност рафиниране употребе и ових интерпункцијских знакова, као и знакова навода који нису оличени у *дуплим отвореним и двоструким обрнуто сложеним затвореним запетама (изводима)*. Потребна је препорука која ће ову тему засебно обрадити, уз евентуално допуштање и простијег система.
11. *Неразликовање цртице* (увек спојног знака) *од црте* (која је у начелу развојни знак), с двома белинама (претходном и потоњом, па и онда када она "спаја" синтагме у блиским релацијама) — болна је тачка и оних новинских кућа које располажу лекторским апаратом (нпр. "Политика"), а камоли нових издавачких, новинских и штампарских предузећа. Што је најгоре, ни добри писци сличних и различитих струка па ни многи лингвисти не разликују ова два знака нити држе до тог разликовања ако им је оно и познато. Срећом, *Правопис српскога језика*, у обема својим верзијама (научно и школско издање), доследан је у разликовању свих

знакова, до којег држе и публикације Института за српски језик и Матице српске, а нарочито човек који компјутерски "прелама" те публикације. Штавише, тај компјутериста уважава савет пок. Митра Пешикана, који је волео и краћу црту (што спаја датуме, коауторе или здружене ауторе [Вук-Даничићева акцентуација, Симић-Кангрин речник] и путне релације [пруга Београд-Бар]) од дуже (у обавезно раздвојној, парентетичкој, употреби, оној која замењује упарене зарезе, нарочито подесној кад је реч о дужој синтагми или реченици употребљеној парентетички). Треба, дакле, на сасвим одређен начин рећи шта се на пример пише између бројева у везама као "стр. 17-21". Исто тако треба прецизирати да ли је математички знак "минус" потребно писати краћом или дужом цртом, с белинама или без њих. Нажалост, правописи с алтернативним амбицијама, које мање или више оспоравају дуденовску и ларусовску традицију Матице српске, не држе до разликовања црте од цртице, својственог и англо-америчкој (логичкој) и германској па и руској (формалној) интерпункцији. И овде је потребна једна добро разрађена препорука Одбора.

12. Треба прецизирати у којим је случајевима допуштено мешање бројки и слова у истом броју или бројном изразу. По нашем схватању то би требало допустити само за милион и веће бројеве (нпр. "12 милиона", "5,5 милијарди људи"), пошто су то именеце страног порекла и не уклапају се потпуно у традиционални систем бројева као врсте речи. Такође се, сажетости ради, морају допустити сложенце типа 40-годишњи, 24-месечни. Напротив, не би требало допустити писање "150 хиљада" (него или "150.000" или све словима), нити додавање наставака уз цифре, типа "у 14-ој години" (треба: у четрнаестој години или у 14. години) или "20-ак примера" (цифре не служе писању приближних бројева, зато се мора писати двадесетак).
13. Може ли реченица почети цифром? По досадашњој новинарској пракси, избегавају се све реченице као "285 тона цемента утрошено је на ..." "1921. године вратио се у Београд ..." па се бројеви или пишу словима или се мења склоп реченице како би се цифре склониле с почетка. Можда таква забрана и нема оправдања, али треба чути званично мишљење.
14. Мислим да би требало изричито напоменути да се независне упитне реченице увек пишу с упитником на крају. Сада се често срећу примери као "Једна лепа манифестација пропала је или је бар одгођена на неодређено време. Је ли тако морало бити". Овде би друга реченица морала имати упитник на крају, без обзира на то што је питање реторичко. Тачку или узвичник на крају ваљало би допустити само у изразима типа што да не, који су само формално упитни: "Могу ли и деца присуствовати? Могу, што да не." Треба видети да ли има још таквих изузетака.

15. Ваља додати и неколико напомена о **транскрипцији**, пре свега што се тиче **примене** постојећих правила у пракси. Недавно су Ивану Клајну у кратком размаку дошле две особе да га питају за савет о транскрипцији страних имена, и, мада нису језички необразоване, испоставило се да ниједна од њих није појма имала да Правопис 1993. садржи осамдесетак страница правила за транскрипцију свих важнијих европских језика и неколико изван-европских. У штампи се свакодневно може видети да новинари преносе страна имена потпуно "напамет".
16. Када (се) може / треба / мора / не сме примењивати изворна латиничка графија? У Правопису из 1960. то је било доста јасно речено: у **стручним текстовима** обавезно је додати изворну графију приликом првог помињања, а у латиничким у којима се иначе користи изворна графија обавезно је додати изговор, такође приликом првог помињања. У новом Правопису тога нема. У штампи (нарочито у "Политици" и "Нину") последњих година се укоренио лош обичај да се у преведеним текстовима, или у онима пренетим из хрватске штампе, страна имена пишу изворно латиницом — иако то нису стручни текстови, а већина тих имена код нас су одавно позната у транскрибованом облику. ("Као што је још одавно написала Simone de Beauvois, улога жене ..." итд.) Још је много горе што се чак и **фонетски транскрибована имена**, без икаквог разлога, пишу латиницом ("Швајцарски лист Noје cirher сајtung објавио је ..." итд.!) Наравно, ово последње није "недоумица" него тешка неписменост, али га наводимо као доказ да су опште нормe у овој области неопходне.
17. За које би још језике требало дати правила у новом издању Правописа? (Богдан Терзић, на пример, пише рад о транскрипцији имена из јерменског.)

VI. СИНТАКСА

1. Неопходна би била једна препорука Одбора срачуната на то да се ублажи претерано **дакање** у српском језику и (не)оправдана примедба да је то и иначе одлика говорног простора српског језика, који је (како је једном написала академик Милка Илић) "паушално проглашаван дакавским". Својевремено је пок. Михаило Стевановић на много десетина странаца II тома своје граматике **описао** огромну "цирину употребе везника да у функцији везивања и сродних и разнородних врста реченица" (практично у свима зависним реченицама, односно клаузама, а не само у зависноупитним, где је такође могуће избећи **везнике да**), али **се уздржао** од препоруке за што суженије "дакање", редовно редундантно и

противно једном од *мерила језичке правилности, језичкој економичности* (*Језички приручник*, Београд, 1991, 30–31). Мисли ли Одбор да је потребно заложити се за суженије "дакање"?

2. Ако је позитиван став Одбора према недоумици изложеној у претходној тачки, онда се ваља заложити за више препорука с тим у вези. Ево једне. Можда је упитно-везничка синтаagma да ли неизбежна у зависноупитним клаузама мада је и у њима макар минимално редундантна (нпр. *Не знам да ли је уопште паметно студирати, Не знам да ли ћу уопште студирати, Не знам је ли уопште паметно студирати, Не знам хоћу ли уопште студирати*). Она је, међутим, сасвим редундантна приликом употребе независних упитних реченица, односно у интерогативној (упитној) деклинацији свих седам глаголских времена, где је речца *ли* довољна за маркирање упитности (*долазимо ли, долажаше ли, дође ли, хоћеш ли доћи, јеси ли дошао, бејаше ли дошао, будеш ли дошао и би ли дошао* [*могући начин, потенцијал, а не глаголско време*]). Мада наш језик није у широкој међународној употреби, није ни мали словенски језик, потребно је, не само у приручницима за странце него и у домаћим уџбеницима и приручницима, одредити стандардолошки статус синтагме *да ли*.
3. Један од суприређивача *Картотеке језичких недоумица* показао је у једном свом раду да једна обична свакодневна стандардна реченица *Хоћеш ли доћи сутра к мени* има неколико истозначних стандардних трансформација (*Хоћеш ли доћи сјутра к мени, Да ли ћеш доћи сутра к мени, Да ли ћеш доћи сјутра к мени + још четири истозначнице са синтагмом код мене + још четири истозначнице са синтагмом до мене* [која евентуално нуди благу двосмисленост]) и неколико стотина супстандардних трансформација (*Да ли ће[ш] да доћеш ..., Је ли ће[ш] да доћеш, Да л' ће[ш] доћеш, Је л' ће[ш] доћеш* итд.).
Ако Одбор прихвати распетљавање ове недоумице, могуће је поновити аргументацију изложену у томе раду, с тим да се она уобличи тако да буде препорука Одбора.
4. С претходним трима недоумицама стоји у вези и (често наводна) *безличност глагола требати*, коју угрожава чињеница да постоје бројне *личне* употребе тог глагола (*Ваша ми помоћ не треба, Оне вам уопште не требају*), а у време приређивања *Картотеке језичких недоумица* прочитали смо у једном угледном дневном листу да безлична употреба глагола требати "гордо посрће" (*— Што се тиче војних питања ми не бисмо требало да о њима сад расправљамо. — Та питања требало би да сачекају избијање рата па да их онда размотримо. — Да, али Ви бисте требало да знате да смо ми спремни да их размотримо. — Па, можемо ли рећи да је то завршено!* "Политика", 13. 1. 1999, 4, текст под насловом *Кисинџерова ћаскања* [у којима му је партнер Мао Це Тунг, однос-

но Мао Цедунг, 1975]). Дописник "Политике" и евентални језички редактор (лектор) нису криви што се одржава неодржива "норма", која на нелогичан и у суштини недопустив начин укршта *очигледну персоналност* с *безличном*шћу. Једноставно, персонализовану конструкцију морамо признати као легитимну, осим ако *требати* стоји на почетку реченице. Неодрживо је рећи оно што се често среће у разговорном, па и административном стилу: *Школе су требало да доставе попуњене табеле*. Реченицу ваља реконструисати тако да почне са — *Требало је да школе[...] или Школе су требале да [...]*!

На овај ситактички проблем благо је упозорно проф. Иван Клајн у једноме од својих прилога *Језичком приручнику* (Београд 1991, 127–129), али је сада дошло време да се, растерећени ранијих српско-хрватских језичких заврзлама, посветимо одрешитом уређивању српскога језичког стандарда. У конкретном случају ваља стандардизовати *безличну употребу*, која је логички могућа само ако изостаје субјекат, тј. ако се безлични ликови глагола *требати* (нарочито *требало је* и *требало би*) — сместе на почетку исказа, док се лично-безлична употреба презентског облика *шреба* (ми треба да дођемо/треба да дођемо) може подносити и на почетку исказа.

У боља времена за стандардизацију српскога језика, она пре "уједињења" (1918), глагол *требати* замењиван је "нормалним" глаголом *имати*. Препорука Одбора у вези с овом недоумицом може легализовати и замену *имати* у значењу глагола *требати*, али је најбоље ослободити људе од илузије да *требати* мора бити безлично и кад није безлично. Потребно је само средити и појачати аргументацију коју је пре осам година већ изложио Иван Клајн.

5. Посебна препорука Одбора потребна је да би се рашчистиле дилеме у вези с употребом инфинитива у футуру (где би морала бити обавезна осим у разговорном стилу језичког [суп]стандарда), а препоручена уз модалне и друге глаголе непотпуне предикације, као и уз изразе (обично безличне) непотпуног значења (именичке, придевске и прилошке синтагме, нпр. *време [нам] је путовати, рад сам одговорити позитивно, лепо [ми] је живети и у браку и изван њега*).

Разуме се, у стандарднојезичком изразу није нужно не само прегонити у "дакању" него ни претеривати у уланчавању, односно нагомилавању инфинитива (*Надам се да ћу ускоро моћи наставити глумити/Надам се да ћу ускоро моћи наставити да глумим/Надам се да ћу ускоро моћи да наставим да глумим*).

Опсежна аргументација за ову препоруку изложена је у већем броју радова последњих деценија. Потребно ју је само пребацити с терена *описа* на терен *прописа*, разуме се — у складу с моделом стандардизације прихваћеним у завршном поглављу Одлуке број 1 Одбора за стандардизацију српског језика, објављене на више места (*Језик данас, Политика, Просветни преглед, К новој*

писмености, *Глас српски, Списи Одбора за стандардизацију српског језика*).

6. Последњих година, откако је видљив продор жена на истакнуте политичке положаје, боље се уочавају и грешке у конгруенцији (*Плавшић је допутовала [...], Савовић присуствовала састанку у Димитровграду, Проф. др Марковић стигла у Кино, Главни тужилац Хашког трибунала враћена с југословенске границе, Амерички државни секретар је изјавила ...*). Неке од тих проблема изазива и чињеница да многа страна женска имена имају, с гледишта српске морфологије, мушки лик, а одавно је напуштена склоност да се таква имена (женска и мушка) адаптирају, осим кад је реч о крунисаним главама (нпр. **Елизабета Друга**, британска краљица, редовно се јавља у делимично посрбљеном лику меда апелатив краљица, у редовној употреби, олакшава конгруенцију; међутим, **Елизабета Тејлор** једино се јавља с ликом без -а [**Елизабет**]). Исто тако, треба решити може ли се икако толерисати употреба женских презимена, првенствено страних, у основном облику, дакле без наставака **-ова** или **-ка**. Таква употреба све је распрострањенија у језику новина, поготову у насловима, очигледно услед тежње за краткоћом: **Олбрајт у Пекингу, Кембел и Крафорд постају глумице**. (Бојимо се да би мало који новинар пристао да напише "Кембелова и Крафордова", што звучи извештачено, а још мање "Наоми Кембел и Синди Крафорд постају глумице", што је предугачко.) Јавља се понекад и с домаћим презименима ("Ракочевић приказала нову колекцију"), па чак и у падежу, иако су таква презимена непроменљива ("Нема визе за Арбур"). О овом проблему је писао др Егон Фекете, али нажалост не знамо тачно где и када. Знаће др Фекете, који би се могао поново позабавити овим проблемом у светлу нормативних задатака Одбора. Очигледно су могуће конгруенцијске олакшице, ако се за њих определимо.

7. У нашем језичком стандарду ред речи је у начелу слободан осим кад су посреди *енклитике* (глаголске и заменичке). Одавно се престало инсистирати на томе да енклитика не може доћи у наглашени положај, али се, поготову у публицистичком стилу, често среће и на најмање допустивом месту — иза запете (*Мирко Марјановић, председник Владе Републике Србије, је председавао данашњој седници у Приштини уместо ... председавао је ...*).

Врло је чест случај у службеној кореспонденцији и у административном стилу уопште да се у наглашеном положају, после какве дуге синтагме или реченице, ставе енклитике **је** и **су** мада би, уместо њих, морали стајати пуни облици — *јест(е)* и *јесу* (нпр. *услови које прописује закон јесу*, а не *су*: 1, 2, 3, и. 4; *Оно што је нужно испунити јесте следеће [...]* а не *...је следеће*). Треба прецизирати да ли су облици **јест** и **јесте** равноправни у трећем лицу једине, тј. да ли облик **јест** треба свести само на изговор скраћенице **тј**. Грешке с енклитиком неки пут се тичу и других речи, мада су

далеко најчешће са је и су. Види у Клајновом "Речнику недоумица" примере под одредницама *ће* и *се*.

Контакт са страним језицима и дијалекти у којима се енклитички ликови и иначе не осећају као енклитички — разлог су губљења осећања за класичну употребу енклитика. Шта је ту излаз? — Има их више: 1) *вратити се класичној норми и заложити се за што чешћу употребу пуних глаголских облика уместо енклитичких* (да енклитика стоји на другом месту у реченици, да слободно раздваја делове синтагме, а када је посредни перфекат, енклитика да стоји иза радног придева, нпр. Сви наши покушаји да грејање средимо на време доживели су неуспех, где би обрнути редослед у перфекту, су доживели, био изван норме); 2) *напустити класичну норму и потпуно се предати пракси која не хаје за њу*; 3) *нешто између та два става*. Шта је најбоље?

8. Мада је употреба падежа углавном стабилна, врло се често дешава разбијање уходане реакције, нарочито уз предлог *за* (*Бринемо се за њима* уместо *Бринемо се за њих*; *Упознати смо о њиховим гледиштима* уместо [...] *с њиховим гледиштима*; *По мени је то погрешно* уместо [...] *по моме мишљењу*; *Воља за такмичењем никад га није напустила* уместо *Воља за такмичење*; *На силу је оженно ту девојку* уместо *оженно се том девојку*; *Разишли су се по том питању* уместо [...] *на том питању* или *у том питању*).

Актуелно је и питање може ли се допустити употреба инструментала уз глаголе *оценити*, *означити*, *о квалификовати*, *окарактерисати* и још понеке сличног значења ("Његово иступање је оцењено грешком", "Означили су га издајником", "Министар је ову тврдњу о квалификовао неистинитом")? Традиционално би уз овакве глаголе требало да стоји као + номинатив (... *оцењено као грешка* и сл.), а инструментал је вероватно дошао услед контаминација с глаголима *назвати*, *прогласити*, који су и раније имали такву реакцију.

9. С *употребом глаголских времена* нема нарочитих тешкоћа: свих седам времена добро се држи у књижевноуметничком стилу, али је изван тог стила *имперфекат* практично одумро, што се не би могло рећи за *ворист*, нарочито у разговорном и публицистичком стилу. Разлози за одумирање системске су природе јер *перфекат* обавља све послове, а и сам је у дословном значењу и *имперфекат* кад се твори од несвршених глагола.

Међутим, све је чешћа употреба презента свршених глагола уз *можда* у независним реченицама: "Можда нешто нађеш." Мислимо да је оваква конструкција дошла или из кајкавског, или из регионалног *мож' да* (= *мож' бити да*, *мож' се деси да*), а да у стандардном језику овакве реченице морају имати футур ("Можда ћеш нешто наћи").

10. С пасивима има тешкоћа: употребљавају се и где не треба нпр. **разговарано је** уместо **разговарало се**, а нема довољно свести о томе да те проблеме добро решава **безлична рефлексивност** (*каже се, не сме се пливати, не би се могло рећи, мора се ићи на лице места*), која омогућује богатство синтаксе својствене и другим словенским језицима.

Појављује се проблем пречесте употребе калка према немачком *seit(en)s/ од стране* (нпр. *Наређено ми је од стране шефа*). Разуме се, синтагма *од стране* јесте гломазна, стилски неприкладна, али се сам предлог *од* с *генитивом* у споју с трпним придевом, нити пак *трпни придев с инструменталом*, не мора и не може обавезно избегавати (нпр. *Уништене су многе куће од бомбардовања, Наша делегација, предвођена министром Јовановићем, допутовала је у Беч*). О свему овоме писало се и треба писати, с препоруком Одбора или без ње.

Релативно је нова појава у српској језичкој култури умножавање попридевљених партиципа презента у атрибутивној употреби, чак и с претходећим прилозима (*општеважећи, спорогорећи, доброжелећи* [растављено и састављено писање]). Засад смо лишени ширих синтактичких потенцијала обају попридевљена партиципа (одавно баштинимо два патриципа перфекта у атрибутивној употреби: *бивши и блаженопочивши*), добро искоришћених у другим словенским језицима. Има ли разлога да се трајно лишавамо тог богатства или се српски језички стандард, ради боље (и економичније) изражајности, може отворити према тим неискоришћеним могућностима? Његова давнашња осамостаљеност од свих народних говора и његова отвореност према свету других европских језика — чини ту могућност природно отвореном.

11. Живорад Ковачевић, са својим једнотомним *Српско-енглеским* и опсежним (двотомним) *Енглеско-српским фразеолошким речником* (Београд, 1997) и Ђоко Стојичић, са својим више пута објављиваним, мењаним и допуњаваним *Сјајем разговора* (последњи пут — Београд, 1994), мада нису лингвистички професионалци, много су задужили српску фразеолошку лексикографију. Потребно би било да Ковачевић приреди и двотомни речник с обратним редоследом језика и да се неко — на пример какав лексикографски таленат — задужи, рецимо преко докторске дисертације, да помоћу ових вредних остварења и још неких које не бисмо овде спомињали — сачини велики једнотомни речник српских фразеологизама, односно српских идиома или фразема, тј. што целовитији српски фразеолошки речник. Разуме се, оне фраземе што су, на пример код Стојичића, дате и у супстандардном виду, ваљало би, ако је могуће (а да се не оштети њихова каквоћа) — "превести" на стандардни језик.

Синтактичке ситнице

1. У мене / код мене (место : циљ кретања)?
2. У вези с тим / у вези тога?
3. С обзиром на ... / обзиром на ...?
4. Поводом / у поводу?
5. Конструкције као Несврстане и земље у развоју?
6. Конструкције као У Манастиру Хиландар / У Манастиру Хиландару (крајњи резултат : У граду Београд?)?
7. Ивошев је победила ... Директор је изјавила ...?
8. Статус конструкција — с ону страну Дрине / с оне стране Дрине?
9. Користите се приликом / користити прилику?
10. Предговор књизи / предговор књиге?
11. Шта с "туђим" конструкцијама "остварити увид" (сагледати, обавестити се ...)?
12. Предлог изузев — који падеж? Акузатив и(или) генитив? У народним говорима је обично — (из)узев моју жену и сл.?
13. Статус дублета типа у нас / код нас? Било би пожељно обрадити ово питање што озбиљније, водећи рачуна о приликама у супстандарду и народним говорима (пре свега у западним крајевима)
14. По том питању / о том питању?
15. Упркос тога / упркос томе?
16. Мимо рупе / мимо рупу?
17. Бројеви два, три, четири... дошла / дошли; двојица, тројица... дошли / дошла?

VII. СТИЛИСТИКА

1. Нажалост, код нас нема општег, а камоли стилскога нормативног речника. Велики и мали, али срећнији, народи и језици свега тога имају. Стога су многе тајне раслојавања језика на функционалне стилове (тематске, ситуацијске, професионалне) неприступ-

пачне мада их, барем подсвесно, много који корисник језичког стандарда држи у глави.

Истина, располажемо теоријском обрадом, систематизацијом и разрадом ових стилова (Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Сарајево, 1988. године). Новију, сажетију и теоријски мање амбициозну систематизацију функционалних стилова имамо у књизи *Српски језик на крају века* (Београд, 1996, 143–157 [М. Луковић]). Међутим, без неопходних, стручних и широј публици пристојачних емпиријских истраживања — којима ваља посветити магистарске и докторске тезе — до одговарајућих (са)знања неће доћи ни професионалци, а камоли шира интелектуална публика.

Досадашња истраживања упућују на закључак да треба разликовати пет функционалних стилова (с мноштвом подстилова): *књижевноуметнички, публицистички, административни, научни и разговорни*. То нису дискретне (разлучене, под спољним и унутрашњим утицајем), него осмозне величине, без строгих, прецизних и постојаних међусобних граница, различите понајвећма по густини концентрације одређених језичких средстава.

Неке дилеме око стилског раслојавања језичког стандарда уклониће опсежни нормативни једнотомник стандардног језика и граматичке деонице које су у припреми, али је нужно подстаћи настајање и мањих стилистичких прилога и пројектовати стварање стилистичког речника кад се за то стекну услови.

Тек подстицаја ради, указали бисмо у овој картотеци на неке стилистичке појединости које би заслуживале краће и дуже систематске обраде, илустроване примерима из свакога од пет наведених функционалних стилова.

- 1.1 Нема никаквог разлога да се, поред пречесто коришћене односне заменице који / која / које не употребљава, кад год је могуће и стилски неопходно, и заменица што с енклитичком личношћу заменицом (*ме. ми. те. ти. га. му. је. јој. нас. вас. им. их. њи*): *Професор што смо га јуче упознали у аули нашег факултета није особа којој се може веровати: Наша земља, која је много пропатила у два светска рата, сада је изложена жестоком притиску и оних великих сила што су јој некада биле савезнице.*

Овим корисним стилским дублетизмом постижу се две стилске предности: а) избегава се незграпно понављање исте заменице у истој реченици, б) може се лакше решавати дилема око деклинације живих и неживих именица мушког рода (изван је норме *Стуб којег/ког сам срушио [већ је био климав]*, али је у пуном складу с нормом, поред *Стуб који сам срушио*, и *Стуб што сам га срушио* (...). Очигледно, потребно је избрисати психоллингвистичку конотацију да је посредни стилистички

кroatизам, што се најбоље чини илустрацијама текстова домаћих аутора, оних којих нису имали потребе нити да се бране од кроатизама нити да им из социјалнопсихолошких разлога подлежу.

- 1.2 Слична претходној стилској дилеми *јест(е)* и она о варирању везничког *како* с везником *да* (*Њему је потребна помоћ да би разумео како му није паметно да се понаша осорно; Рекао је да ће хитно отићи у дирекцију како би упознао надлежне с бахатим понашањем наших службеника према странкама*).
- 1.3 Још се повремено чују примедбе да нам је непотребан германизам, односно галицизам, *ради се о*, као да ми не можемо подносити калкиране стилеме двају тако важних европских језика. Невоља је само у томе што се не умемо сетити да на располагању имамо и друге две синтагме, *посреди је* и *реч је*, савршено подесне за стилистичко варирање у истом дискурсу ако баш и не у истој реченици.
- 1.4 *Мада, иако* и *премда* везници су с истим варијацијским капацитетом. А у тој тријади *премда* се осећа као стилски обележен везник.
- 1.5 *С обзиром на то (да)* и *без обзира на то (што)* интелектуалистички су калкови немачког постања. Стилистичке примедбе изазива често изостављање мање синтагме *на то*, па и предлога *с*. Хоћемо ли се и даље борити против тих скраћивања, која разарају граматички смисао реченице?
- 1.6 У српскоме језичком стандарду, кад се поштује његова (западнија) новоштокавска основица, добро се разлучују прилошко-заменичке категорије *пуне неодређености* (где, када, куда, камо, ко / кога / коме / [с] ким, шта / чега, чему, [с] чим, како) од сличних категорија (могуће) *делимичне одређености*, коју успоставља префикс *не-* (негде, неко, нешто, некако итд.).

Ево неколико илустрација:

- *Јеси ли га где видео?* — *Нисам нигде.* — *Јесам негде.*
- *Јеси ли га када упознао?* — *Нисам никада.* — *Некада можда јесам био у друштву с њим.*
- *Може ли се до њега како доћи?* — *Ваљда може некако.*
- *Куца ли то ко на врата?* — *Можда неко куца.* — *Нема никог, само ти се причинило.*

Ове категорије, препознатљиве по вишку стилске позорности, тичу се пре свега књижевноуметничког и публицистичког стила уопште. Ту суптилну стилску разлику, која помиче наведене категорије с почетка реченице, где су незамењиве, у њену унутрашњост, где их могу заменити супкатегорије (оне се префиксом *не-*),

није тешко одгонетнути. Осим тога, оне се јављају у упитним, временским и погодбеним реченицама.

Наиме, када су коме или чему што је предмет општења непознати и егзистенција и идентитет, боље је употребити категорије *пуне неодређености*, а када је коме или чему позната егзистенција, али не и идентитет, на располагању су нам једино категорије *делимичне одређености*.

- 1.7 Није редак случај непажње и врло писмених корисника стандардног језика који побркају каквоћу и "којину". Ево примера из штампе: *Имамо такве стручњаке, који познају вредност дизајна* ("Политика", 23. 1. 1999). Ако занемаримо интерпункцијску грешку (запета у тој реченици нема смисла), стилски слабу реченицу могуће је прекројити на два начина: а) изоставити заменицу *такве* и запету после именице *стручњаке*; б) задржати атрибут *такве*, с озбиљнијим прекрајањем, нпр. *Имамо такве стручњаке, с изванредним познавањем вредности дизајна, каквих нема надалеко*.
- 1.8 Разликовање *одређеног и неодређеног придевског вида* (морфолошко само код мушког рода, а акценатско код женског и средњег) добро се држи у првом падежу и као именски део предиката, али у косим падежима ишчезава чак и у књижевно-уметничком стилу, па и разговорном, осим онде где га подупиру још жива дијалекатска својства. Па ипак, требало би да граматике стандардног језика упозоравају и на стилстичку вредност очувања тих категорија онде где је то могуће — у лепој књижевности, у *књижевноуметничком стилу*, па и у регистру оне дисциплине која се назива *науком о књижевности*. Изван тог стандарднојезичког огранка — природно је оно што се дешава или се већ десило. Нажалост, наставници граматике, која се мало и слабо предаје у школама, троше време на оно што је имплицитна норма стандарднојезичког система, па немају када да се позабаве занимљивом и суптилном тематиком, нити има специјалистичких приручника који би у том смислу помогли амбициознијим професорима. Ваља нам стога дати и коју илустрацију: *један озбиљни младић синтагма је коју, као и низ сличних, можемо прочитати свакодневно, али можемо бар то рећи да неодређени атрибути један и неки, као својејерсна замена за неодређени члан у другим језицима, искључују одређени вид, који сам по себи изискује придевску неодређеност. Ту се опет враћамо на питање *каквоће*, која упућује на неодређени, и *којине*, која упућује на одређени придевски вид.*

Постоји једно поље где у српском језику суверено влада одређени придевски вид. То се поље зове терминологија. Колебања се дешавају када корисницима није јасно да је посредни термин или бар терминологија употреба каквог израза. У фудбалу, на пример, важан је термин оно што се туче после фаула, тј. сваког прекршаја, укључујући и онај с беле тачке, који се зове *једанаестерац*. То је слободни ударац, а не нпр. *слободан ударац* главом, који не

укључује казну, или слободан ударац руком, који повлачи слободни ударац а понекад и оштрију казну. Сви ми једемо кисели купус (који купус?), али се бунимо ако нам какав несавестан трговац у летњим месецима подметне *кисео купус*, а ми смо тражили и платили обичан, исправан (слатки) купус. Дакле: — *Који купус?* — *Кисели купус!* — *Какав купус?* — *Кисео купус!*

- 1.9 Подлегање англицизмима не погађа нас само кад је посредни лексика, обична и термилошка, прихватљива и неприхватљива, него и кад је реч о стилистички неприхватљивим синтагматским спојевима: **контакт група** не мора бити **дотицајна скупина**, али би морала бити барем **контактна група**, што вреди и за **компакт(ни) диск**. А кад је о самим појмовима реч, диск је разумљив и пожељан, и данас и сутра, а за **контактну групу** и сличне кованице невина значења и погибелна садржаја било би најбоље да оду у историјску ропотарницу.
- 1.10 Stilско је питање, нарочито у књижевноуметничком регистру, не само ред речи него и избор речи. Наведимо два примера. Кад се *На Дрини ћуприја* преведе на какав други језик (нпр. на немачки, *Die Brücke über die Drina*, или на енглески, *The Bridge on the Drina*), — добије се оно што би на српскоме гласило *Мост на Дрини*. Страни читалац остаје без оне боје и мириса што их у изворнику доноси инверзија и лексички избор (турцизам *ћуприја* уместо словенизма *мост*). Насупрот овоме случају стоји превод чувеног романа Маргарете Мичел (*Gone with the Wind*) и истоименог филма, који на српскоме гласи *Прохујало с вихором*, што је у најбољем складу са садржајем филма. Наш превод знатно је бољи од безазленог *Отишло с ветром*, како би гласно да преводилац није избегао дословност.
- 1.11 Како избећи да новинари у свакодневном извештавању, пре свега у судској и црној хроници, **не пренесе буквално правни жаргон**? Мислимо на примере попут оног са саобраћајном несрећом где се нормалним језиком каже "пребрзо возећи, Н. Н. је прегазио пешака", али наши новинари напишу: "Због основане сумње да је возећи неприлагођеном брзином нанео смртоносне повреде М. М.-у из ... ухапшен је Н. Н. из ... " итд. (У питању је била несреће која се догодила наочиглед свих, а кривац није побегао, па је флоскула "због основане сумње" потпуно бесмислена.) Када је својевремено Иван Клајн због таквих ствари критиковао једну Танјугову вест, дотични новинар се јавио и одговорио да он није овлашћен да било шта мења у полицијском извештају, и да не сме прејудуцирати одлуку суда. Како новинаре ослободити страха?

VIII. НЕДОУМИЦЕ У ПРЕВОЂЕЊУ

1. Тих је недоумица тако много и кад је реч о превођењу са страних језика на српски и са српског на стране језике да нема смисла овде улазити у било коју појединост, осим у једну: *било би добро да Одбор успостави сарадњу с удружењима стручних и књижевних преводилаца*. Треба прибавити адресе тих удружења и послати им картотеку на увид, с молбом да допринесу њеном обогаћивању и сарадњи с часописима који прате рад Одбора.
2. Као подстицај за размишљање о недоумицама у превођењу може послужити текст Ивана Клајна под насловом *"Моја кола су умрла"* (*Преводници за које су енглески идиоми — шпанска села*), објављен у "Нину" од 21. 1. 1999. године, стр. 41. Приређивачи ове картотеке већ су били уврстили у њену структуру, по тачком X. **Недоумице у превођењу**. Како ништа паметније нису знали смислити, узимају слободу да овај егземпларни текст неизбежног Ивана Клајна, потпредседника Одбора за стандардизацију српског језика, уврсте у ову картотеку, јер тај текст садржи бујницу недоумица, с готовим решењима, али само за мали одсечак оне језичке стварности коју нам доноси контакт с енглеским језиком.
3. *Моја кола су умрла (Преводници за које су енглески идиоми — шпанска села)*.

Још у време док је био градоначелник Београда, 1981. године, Живорад Ковачевић је открио своју лингвистичку вокацију. Написао је тада НИН-у једно писмо које ће доживети да буде цитирано најмање у две књиге о језику, пошто је са задивљујућом исцрпношћу и прецизношћу набројао све најтипичније фразе тадашњег политикантског жаргона.

Последњих година Ковачевић се прочуо пре свега као аутор два обимна и успела речника идиома, српско-енглеског и енглеско-српског. За човека с таквим знањем мора да је мучење гледати филмове и серије на телевизији, у преводу људи за које су енглески идиоми — шпанска села.

Ево само неколико примера из подужега списка грешака које ми је послао Ковачевић, забележених на разним ТВ каналима.

"Age you with me?", каже једна личност другој током разговора, што значи "Пратиш ли ме?" Преводилац, међутим, преводи буквално и потпуно бесмислено: "Да ли си са мном?"

У филму о Шерлоку Холмсу, доктор Вотсон каже жени коју је срео на броду: "You look so familiar", то јест "Чините ми се тако познати". Према преводу, он је рекао: "Мислим да смо се спријатељили"...

Кад у филму "Трагач" једна девојка каже "My car is dead", то се могло превести "Моја кола су у квару" или још верније "Моја кола су цркла". Али преведено је, веровали или не, "Моја кола су умрла"...

Психијатар, у преводу, каже главном јунаку: "Не морате више да чувате костур у орману." А у филму нема ни костура ни ормана. Фигуративни израз "a skeleton in the closet" означава неку бруку, неку брижљиво чувану (обично породичну) тајну.

Млада жена пребацује свекрви да јој је својевремено, кад јој се обратила за помоћ, одговорила: "да се бацн у језеро". Опет, ни о каквом језеру није реч. Колоквијални израз "Go jump in the lake" значи "Море носи се", "Завежи и кидај" и слично.

Детектив обећава затворенику који му је понудно сарадњу да ће му бити опроштена казна, али, додаје, "много црвене траке треба још да прођемо". Преводаилац очигледно појма нема да red tare значи "бирографија" или "административна окпапања".

У серији тужилац по завршетку саслушања каже: "Народ је задовољан." Који народ?! Довољно је гледати неколико серија или филмова са сценама из суднице, па схватити да амерички јавни тужиоци увек своју страну називају "the People" (пошто се сматра да заступају народ дотичне савезне државе), баш као што британски кажу "the Crown". Могло се превести "Држава је задовољна".

Преводници знају да у прстонародном говору balls (дословно "лопте") означава пар мушких органа тог облика. Одушевљени вулгаризмом, жалост, неки од њих заборабили су на основно значење те именице. Огуда у филму "Човек са пушком" један лик каже другоме: "Јеси ли ти чудотворац? Имаш ли кристална јаја?" Бесмисленост таквог питања као да ни најмање није засметала преводници (тачније преводитељки). А crystal ball није ништа друго до она кристална кугла у којој врачаре гледају будућност, па је требало превести, као што предлаже Ковачевић, "Можда врачаш у боб"?

И тако даље, у истом стилу: "Remember when you proposed to me?" преведено "Сећаш се кад си ми предложио?" уместо "Сећаш ли се кад си ми понудио брак?"; "Save your breath" преведено "Штеди дах" уместо "Не троши речи бадава"; "by the book" — "по књизи" уместо "строго по пропису"; "It s history" — "Одлази у историју" а треба "То је већ проишло" или "Некад било"; "everything being equal" — "нама је то све једно", а право значење је "ако све друго оставимо по страни"; "no strings attached" — "дискреција загарантована" уместо исправног "без посебних услова"; "poetic justice" — "поемска правда" а значи "божија правда" или "заслужена казна"; "with a vengeance" — "са осветом" а значи "жестоко, свом силином"...

Остаје нам нада да ће се преводници које мрзи да отварају речнике бар удостојити да прочитају ову страну НИИ-а. Најбоље се учи на сопственим грешкама.

4. Нажалост, много је оних међу преводницима, нарочито с енглеског на српски, који енглески језик слабо знају, што често вреди и за познавање матерњег, српског језика. Одбор би се могао

заложити да сна јавна гласила поправе слику својих превода са страних језика на тај начин што би се организовали преводилачки курсеви, или на тај начин што би се увеле законске обавезе да преводиоци у јавним гласилима морају полагати испит из преводилаштва.

*
* *

Картотеку су припремили: Бранислав Брборић, секретар Одбора и секретар Комисије за односе с јавношћу и решавање неодложних питања, Радојко Гачевић, секретар Комисије за стандардни језик у школству, администрацији, издаваштву и јавним гласилима, и Јован Вуксановић, секретар Комисије за праћење и истраживање правописне проблематике. Редиговали су је уневши низ измена и допуна: Павле Ивић, председник Одбора и председник Комисије за односе с јавношћу за решавање неодложних питања, Иван Клајн, потпредседник Одбора, и Слободан Реметић, члан Одбора. Картотека је усвојена на седници Комисије за односе с јавношћу и решавања неодложних питања одржаној 1. октобра 1999. године и достављена члановима Одбора, док ће је чланови комисија наћи у *Списима Одбора за стандардизацију српског језика* (књ. II, 1999), који ће им бити достављени после седнице Одбора (17. 12. 1999). Картотека је отворена за нове теме и дилеме. Она ће бити достављена и преводилачким удружењима. Пре њеног објављивања замолили смо Светозара Стијовића да је прочита и ослободи свих стилских и правописних неравнина, због чега заслужује топлу захвалност приређивача Картотеке, у којој је јамачно мање сувишног него оног што јој недостаје.

